

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A»

گرایش: تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان:

شیخیه در عصر قاجار

استاد راهنما:

دکتر محمد نبی سلیم

استاد مشاور:

دکتر حمید مشعوف

نگارش:

ملیحه صابر

تابستان ۱۳۸۹

سپاسگزارم

خدای بی همتا را که در لحظه لحظه زندگیم، وجودش را با تمام وجودم حس کرده و در تمام طول حیاتم از او یاری طلبیده و می طلبم. از او می خواهم به من اراده ای توانا دهد تا تمام وجودم را وقف مستمندان و نیازمندان نمایم. از او می خواهم که او خود حافظ و هادی همگان می باشد و بس.

با سپاس از استاد عزیز و بزرگوارم جناب آقای دکتر محمد نبی سلیم می دانم اگر زحمات بی شائبه شما و دلسوزی های بی دریغتان نبود هرگز نمی توانستم اینگونه راه علم را بپیمایم. **با سپاس از استاد فرزانه و دانشمند جناب آقای دکتر حمید مشعوف** که توفیق شاگردی در محضرشان از افتخارات من است. از درگاه ایزد منان آرزوی سلامتی و موفقیت روز افزون این اساتید گرامی را خواستارم.

در پایان لازم می دانم از زحمات بی دریغ مدیر گروه محترم گروه تاریخ جناب آقای دکتر علیزاده و همچنین از جناب آقای دکتر شادپور برای راهنمایی های بی شائبه تشکر نموده و همچنین از عوامل اداری خصوصاً جناب آقای میر صالحی و سایر عزیزانی که کمک نمودند تا این رساله شکل قابل ارائه ای به خود بگیرد نیز قدردانی می نمایم.

و با تقدیر و تشکر از همکاری بی دریغ کتابخانه های: دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، کتابخانه های عمومی سطح شهر شاهرود، کتابخانه حوزه علمیه شاهرود، کتابخانه آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، سازمان اسناد و سازمان اسناد انقلاب اسلامی. و تشکر از جناب آقایان دکتر محمود شریعتمدار طهرانی و حاج حسین طاهری محمودی و همه عزیزانی که با مشورت و مساعدت این جانب را برای دستیابی به منابع کمک کرده همچنین از حسینیه باقری شاهرود برای در اختیار گذاشتن برخی از منابع مرا یاری نموده اند سپاسگزاری می کنم. و همچنین از جناب آقای عبدالرزاق اخیانی - شاعر معاصر - که از حسن ذوق و کلام رسای خویش در این باب دریغ نورزیدند.

تقدیم به:

روح بلند پدرم و دوستداران علم

به مادر بزرگووارم که حضور کم رنگ مرا در سنوات تحصیل صبورانه متحمل شدند

همسر صبور و ساعی ام جناب آقای دکتر عبدالمهدی اخیانی

و فرزندان نازنینم مینا و فاطمه که با حوصله مرا دلگرمی بخشیدند.

و باگرامی داشت یاد مرحوم آیت الله محمد باقر طاهری محمودی

که از بلندای نظر بر موضوع مشرف و با اشارات حکیمانه خود روشنای راه بودند.

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه:
۹.....	فصل اول: سیر تحولات دینی در ایران
۱۰.....	بن مایه های آئینی در اساطیر ایرانی
۱۰.....	تقسیم بندی اساطیر ایران
۱۰.....	الف) اساطیر ایرانی در دوره باستان
۱۱.....	مبانی دینی زردشت و تأثیر آن بر آینده فرهنگی ایران
۱۲.....	زردشت و هخامنشیان
۱۲.....	جنبه جهان شناسی
۱۳.....	فلسفه اخلاق
۱۳.....	تحول دین زرتشت
۱۳.....	زردشت بعد از حمله اسکندر به ایران
۱۴.....	ب) اساطیر ایران در دوران میانه
۱۴.....	مهر پرستی (میترائیسم)
۱۵.....	زروانیسم
۱۶.....	عرفان شرقی
۱۶.....	گنوسیستم
۱۷.....	آیین مندایی و مغتسله
۱۷.....	پیدایش ادیان عرفانی نوظهور در عصر ساسانیان
۱۷.....	الف: ظهور مانی و دین جهانی او
۱۸.....	تعلیمات مانی
۱۹.....	ب: آئین مزدک

۱۹	آموزه های مزدکی
۲۰	دگرگونی دین زردشت
۲۱	ایران بعد از باستان (دوره اسلامی)
۲۱	فرقه های اسلامی (اهل سنت و امامیه)
۲۲	خوارج
۲۳	مرجئه
۲۵	کرامیه
۲۶	کیسانیه
۲۷	اسماعیلیه
۲۸	امامیه
۲۹	در آمدی بر مفهوم غالی و بدعت
۳۰	اولین بدعت گزاران (غالیان) در تاریخ تشیع
۳۱	ظهور بدعت گزاران (غالیان) در تاریخ تشیع
۳۳	مبارزه نظامی «موالی»
۳۴	زیدیه پیش درآمدی بر حرکت سیاه جامگان
۳۴	فرق التقاطی بو مسلمیه
۳۸	خرمدینان
۳۸	عقاید خرم دینان
۳۹	مبارزه فرهنگی «شعوبیه»
۴۰	ایران به سمت استقلال
۴۲	قرامطه
۴۴	عقاید اسماعیلیه
۴۵	سیر تحولات دینی در ایران بعد از اسلام در بستر فلسفه و کلام، تصوف، فقه

۴۵	تحوالات دینی ایران بعد از اسلام
۴۶	آغاز اندیشه های فلسفه بعد از اسلام
۴۶	معتزله
۴۷	عقاید معتزله (اصحاب رأی یا عقلیون)
۴۸	تأسیس بیت الحکمه برای پیشبرد آرمان معتزله
۴۹	اشاعره
۴۹	عقاید اشاعره
۵۰	تأثیر کلام بر شیعه
۵۱	انتقال فلسفه از بغداد به ایران
۵۱	مکتب مشاء
۵۴	از اخوان الصفا تا مکتب فلسفی اسماعیلیه
۵۴	ج) اساطیر نوین در دوره اسلامی
۵۴	فلسفه اسماعیلیه
۵۵	سقوط فلسفه در قرن پنجم و ششم
۵۶	انحطاط فلسفه مشائی در شرق و ورود آن به غرب
۵۷	مکتب اشراق
۵۷	شیخ اشراق
۵۸	فلسفه در ایران پس از حمله مغول
۵۹	تصوف و رواج صوفیگری
۵۹	درآمدی بر شکل گیری تصوف در ایران اسلامی
۶۰	تصوف و عرفان اسلامی در ایران بعد از اسلام
۶۰	سیر عرفان در ایران از سلجوقیان تا صفویان
۶۰	تأثیر پیروزی اشاعره بر معتزله و بازخورد آن در عرفان نظری

- تصوف بعد از دوران سلاجقه..... ۶۱
- علل شکوفایی تصوف در دوران ایلخانان ۶۱
- تصوف در عصر تیموریان..... ۶۲
- نهضت های شیعی- صوفی قرن هفتم و هشتم..... ۶۳
- علت قدرت یافتن تشیع بعد از حمله مغول..... ۶۳
- طریقت های عصر تیموری ۶۵
- واکنش تسنن ۶۶
- تصوف و عرفان در عصر صفوی ۶۷
- قزلباش و خاستگاه آن..... ۶۷
- نهضت قزلباش..... ۶۸
- آیین فتوت و قزلباشان ۶۹
- دولت صوفی صفویه..... ۶۹
- تشکیل دولت صوفی صفویه..... ۶۹
- منابع مشروعیت صفوی ۷۰
- فقه و چالش با فلسفه و تصوف..... ۷۲
- مفهوم فقه ۷۲
- فقیه کیست؟..... ۷۳
- سیر تکاملی فقه و تاثیر آن بر جریان اندیشه ۷۴
- الف) فقه سنی در بستر علم الحدیث ۷۵
- ب) سیر تدوین حدیث در شیعه تا فقه سیاسی ۷۶
- دوران فترت اول..... ۷۷
- اخباری گری ۷۸
- اخباری گری در عصر صفوی..... ۷۸

۸۱	..... فقه سیاسی و فقه اسلامی
۸۱	..... نگاهی به پایگاه و جایگاه و روحانیت شیعه در عصر صفوی
۸۳	..... تأثیر علامه مجلسی بر روند حکومت صفویه
۸۵	..... تأثیر تهاجم افغانها بر سازمان روحانیت تا دوران قاجار
۸۵	..... هجوم و تسلط افغانها بر ایران ۱۱۰۲-۱۱۰۸ش/۱۷۲۲-۱۷۳۹
۸۶	..... دوران افشاریه و استقلال روحانیت از دولت
۸۷	..... زندگی و آغاز پیروزی مکتب اجتهادی بر اخباری گری
۸۷	..... چالش فلسفه و فقه
۸۷	..... مکتب اصفهان
۸۸	..... میر داماد
۸۹	..... ملا صدرا
۹۰	..... آغاز رسمی مجادلات اخباری- اصولی
۹۱	..... فلسفه پس از ملا صدرا، دوارن فترت فلسفه اسلامی
۹۱	..... مکتب تهران
۹۲	..... حکمای اربعه در مکتب تهران
۹۲	..... مکتب سبزوار
۹۳	..... مکتب شیخیه
۹۴	..... نتیجه سخن
۹۷	..... فصل دوم: نگاهی به تاریخ سیاسی و فرهنگی قاجاریه
۹۸	..... بخش ۱: پیش درآمدی بر اوضاع ایران از سقوط صفویه تا برآمدن قاجار
۹۸	..... فضای سیاسی- اجتماعی ایران از سقوط صفویه تا پایان کار حکومت نادرشاه
۹۹	..... محاصره و سقوط اصفهان تختگاه صفویان و محمود افغان
۱۰۲	..... مراتب و ساختار اجتماعی عصر صفویه

- ۱۰۳.....سلسله افشاریه.....
- ۱۰۷.....جانشینان نادر.....
- ۱۰۸.....سلسله زندیه.....
- ۱۰۸.....فرزندان کریم خان.....
- ۱۰۹.....جانشینان کریم خان.....
- ۱۱۱.....در آمدی بر پیشینه و شکل گیری سلسله قاجاریه.....
- ۱۱۸.....آقا محمد خان.....
- ۱۱۹.....فتحعلی شاه قاجار.....
- ۱۲۰.....محمد شاه (۱۲۵۰-۱۲۶۴).....
- ۱۲۱.....ناصر الدین شاه (۱۳۶۴-۱۳۱۳).....
- ۱۲۳.....وضع سیاسی ایران در اوایل روی کار آمدن ناصرالدین شاه و اوج گیری شورش ها.....
- ۱۲۴.....طغیان سیف الملوک میرزا.....
- ۱۲۶.....اعتراضات مردمی در شهر های مختلف کشور.....
- ۱۲۶.....شورش مردم در بروجرد.....
- ۱۲۶.....شورش مردم شیراز و آشفته گی فارس.....
- ۱۲۷.....شورش مردم در کرمان.....
- ۱۲۹.....قیام محمد حسن خان سالار.....
- ۱۳۱.....طغیان حسن خان سالار و نتیجه آن.....
- ۱۳۴.....قیام شیخ عبیدالله شمزینی در سال ۱۲۹۷ ه.ق.....
- ۱۳۶.....سرانجام شیخ عبیدالله و دیگر یاغیان کرد.....
- ۱۳۸.....دید گاه ها در مورد قیام شیخ عبیدالله.....
- ۱۳۹.....سیاست مذهبی نخستین پادشاهان قاجار.....
- ۱۴۴.....مهمترین فقه های عصر قاجار.....

- کاشف الغطاء ۱۴۴
- شیخ جعفر کاشف الغطاء ۱۴۵
- محمد باقر شفتی ملقب به حجت الاسلام شفتی (۱۲۶۰-۱۱۷۵ ق) ۱۴۸
- کشفی - حکومت (۱۲۶۷-۱۱۸۹ / ۱۸۵۰-۱۷۷۵ م) ۱۴۹
- شیخ مرتضی انصاری ۱۵۱
- شیخ محمد حسن نجفی (جواهر الکلام) ۱۵۳
- ملا علی کنی (متوفی ۱۳۰۶) ۱۵۴
- فصل سوم: شیخیه از فراز تا فرود ۱۵۹**
- خواستگاه فکری وجغرافیائی شیخ ۱۶۰
- نیاکان شیخ احمد احسائی ۱۶۰
- موطن شیخ ۱۶۱
- تحصیلات شیخ ۱۶۱
- تحصیل علوم عقلی از راه شهود باطنی ۱۶۲
- اخذ اجازه روایت و درایت ۱۶۴
- اجازه به دیگران ۱۶۵
- شاگردان شیخ ۱۶۵
- خویشان شیخ ۱۶۶
- سفرهای شیخ ۱۶۶
- سفر به ایران ۱۶۸
- ملا محمد تقی برغانی آغازگر تکفیر شیخ احمد ۱۶۹
- مکفرین چه کسانی بوده اند؟ ۱۷۰
- کارنامه فکری شیخ احمد احسائی ۱۷۲
- کتاب های شیخ ۱۷۲

- ۱۷۲ ..... معرفی برخی آثار شیخ
- ۱۷۳ ..... تالیفات فقهی
- ۱۷۳ ..... احادیث و روایات
- ۱۷۴ ..... کلام و اعتقادات
- ۱۷۶ ..... دیوان شعر
- ۱۷۶ ..... اصول اعتقادی و نواندیشانه آراء شیخ
- ۱۷۶ ..... محور مباحث اعتقادی
- ۱۷۷ ..... انسان شناسی
- ۱۷۷ ..... انسان موجود دو بعدی
- ۱۷۷ ..... شناسایی ذات حق (توحید)
- ۱۷۹ ..... معاد
- ۱۸۰ ..... هور قلبائی چیست؟
- ۱۸۰ ..... تفاوت شیخ احمد با ملاصدرا در بحث معاد
- ۱۸۱ ..... رجعت چیست؟
- ۱۸۱ ..... رجعت و تأثیر آن بر بایه
- ۱۸۲ ..... معراج
- ۱۸۲ ..... اثبات روحانی و جسمانی معراج
- ۱۸۲ ..... عدل
- ۱۸۳ ..... تعریف عدل
- ۱۸۳ ..... اعتقاد شیخیه در مورد عدل الهی
- ۱۸۴ ..... از دنیای خورانه (جسم نورانی) تا عالم مُثُل (حکیم کامل یا خلیفه الله)
- ۱۸۶ ..... شیخ از منظر دیگران
- ۱۸۶ ..... الف: نظرات متقدمین اسلامی

- ب: نظرات متاخرین اسلامی..... ۱۸۸
- ج: نظرات مستشرقین غربی..... ۱۸۹
- جانشینان شیخ احمد احسائی و انشعابات شیخیه..... ۱۹۱
- الف) سید کاظم رشتی..... ۱۹۱
- دیگر آثار کاظم رشتی..... ۱۹۲
- شیخیه تبریز..... ۱۹۳
- پیروان شیخیه بعد از سید کاظم (ع)..... ۱۹۵
- شیخیه کرمان..... ۱۹۵
- ب) شیخ حاج محمد کریم خان کرمانی..... ۱۹۵
- آثار علمی حاج محمد کریم خان کرمانی..... ۱۹۶
- حاج محمد کریم خان و صوفیان کرمان..... ۱۹۷
- هجرت از کرمان به لنگر..... ۱۹۷
- انشعاب دردوره محمد خان کرمانی..... ۱۹۷
- حاج محمدخان کرمانی..... ۱۹۸
- شیخیه همدان (باقری)..... ۱۹۸
- علی محمد باب و تفسیر نو از شیخیه..... ۱۹۹
- جنبش بابیه..... ۲۰۱
- ملاحسین بشرویه..... ۲۰۳
- آغاز قیام..... ۲۰۴
- خاستگاه اجتماعی و عوامل آن در قیام باب..... ۲۰۴
- آموزه های باب..... ۲۰۵
- نقش اندیشه های شیخیه در ظهور جنبش بابیه..... ۲۰۶
- علل تأثیر گذار بر اندیشه های بابیه..... ۲۰۸

- ۲۰۸.....: علل داخلی:
- ۲۱۰..... رکن رابع.....
- ۲۱۱..... گرایش‌های جدید و آزادی بیان.....
- ۲۱۲..... تاثیرات باب از حروفیه و نقطویه.....
- ۲۱۲..... فرقه حروفیه.....
- ۲۱۳..... فرقه نقطویه.....
- ۲۱۴..... عوامل اقتصادی- اجتماعی مؤثر بر جنبش باییه.....
- ۲۱۵..... علل خارجی قیام.....
- ۲۱۵..... تماس با غرب و شروع اعتراض.....
- ۲۱۶..... سرانجام جنبش باییه.....
- ۲۱۷..... بررسی رابطه باییه با دولت‌های روس و انگلیس.....
- ۲۱۸..... بهره برداری استعمار از تغییرات جنبش باییه.....
- ۲۲۰..... انشعاب باییه و پشتیبانی استعمار از آن.....
- ۲۲۲..... نتیجه جنبش باییه.....
- ۲۲۳..... نتیجه گیری.....
- ۲۲۶..... منابع و مأخذ.....
- ۲۳۸..... چکیده انگلیسی.....

چکیده

از مکتب شیخیه از زمان پیدایش تاکنون میراث مکتوب گسترده‌ای به جا مانده است. با غور و تأمل در این میراث می‌توان جنبه‌های مختلف این مکتب را شناخت. این شناخت ضمن آنکه فی نفسه ارزشمند است، به نوبه‌ی خود می‌تواند در شناخت هرچه بیشتر مذهب تشیع نیز کمک مؤثری کند. هرچند در سالهای اخیر پیرامون تشیع و به ویژه اندیشه سیاسی شیعی، تحقیق و پژوهش بسیاری صورت گرفته، اما تحقیق پیرامون تشیع شیخی - به ویژه اندیشه سیاسی آن - متأسفانه مورد غفلت قرار گرفته است. از این رو، هر نوع پژوهش پیرامون موضوع اخیر، ولو جنبه مقدماتی داشته باشد، می‌تواند به هرچه غنی‌تر شدن ادبیات شیخیه شناسی کمک کند. تمام همت شیخ احمد احسایی، احیاء تشیع به وسیله تعالیم ائمه اطهار بوده و بر این امر اصرار می‌ورزید. وی در غالب علوم متداوله اسلامی عصر خود استاد و صاحب نظر و از نظر جامعیت، کمتر نظیری در معاصرین خود داشته است. وی در کسوت فقیهی فقاقت، به ادعای خود بر خلاف طریقت حکما من جمله ملاصدرا و برخلاف عرف من جمله محی الدین عربی، با واردات قلبی و از راه شهود باطنی به بیان مسائل فلسفی و عرفانی پرداخته است.

شیخ احمد احسایی خود فقیه بود و روش اصولیین را در پیش گرفت ولیکن به علت اعتقادات خاص به شدت از جانبروحانیت اصول گرا تحت فشار قرار گرفته و سرانجام از آنها شکست خورد. اینک شیخیه و بایبه از قشر روحانیت سر برآوردند و توسط برخی از آنها حمایت گردیدند، دلالت بر تعارضات و حکایت از دسته بندی های درون سازمان روحانیت و ضعف حوزه های علمیه می کرد. اما با پیروزی روحانیت اصول گرا بر آنها، به نوسازی سازمان خویش پرداخته و از زمان محمد شاه به خصوص تنش رسمی بین روحانیت با دولت قاجاریه آغاز و رسماً به مداخله در سیاست پرداخته و موجبات پیشرفت فقه سیاسی گردید و زمینه برای به دست گرفتن رهبری نهضت های اجتماعی اواخر دوران قاجار فراهم گردید.

کلید واژه ها:

قاجاریه، شیخیه، بایبه، بهاییه، شیخ احمد احسایی

مقدمه:

بیان مسئله

پژوهش و تحقیق پیرامون یک مکتب مذهبی از جنبه‌های مختلفی امکان‌پذیر است. از جمله تحقیق در چگونگی پیدایش و سیر تحول آن، تلاش برای شناختِ درست و دقیق ماهیت مکتب مورد نظر، آگاهی از نحوه‌ی تأثیر و تأثر آن در مذاهب دیگر و همچنین کنکاش موضوعی در بخشی از نظام فکری و عقیدتی مکتب مذهبی. موضوع اندیشه سیاسی شیخیه با عنایت به مورد اخیر برگزیده شده است.

از مکتب شیخیه از زمان پیدایش تاکنون میراث مکتوب گسترده‌ای به جا مانده است. با غور و تأمل در این میراث می‌توان جنبه‌های مختلف این مکتب را شناخت. این شناخت ضمن آنکه فی نفسه ارزشمند است، به نوبه‌ی خود می‌تواند در شناخت هرچه بیشتر مذهب تشیع نیز کمک مؤثری کند. هرچند در سالهای اخیر پیرامون تشیع و به ویژه اندیشه سیاسی شیعی، تحقیق و پژوهش بسیاری صورت گرفته، اما تحقیق پیرامون تشیع شیخی - به ویژه اندیشه سیاسی آن - متأسفانه مورد غفلت قرار گرفته است. از این رو، هر نوع پژوهش پیرامون موضوع اخیر، ولو جنبه مقدماتی داشته باشد، می‌تواند به هرچه غنی‌تر شدن ادبیات شیخیه شناسی کمک کند.

مکتب شیخیه (پایین سری) در اوایل قرن ۱۳ ه. ق به وسیله احمد بن زین الدین معروف به «شیخ احمد احسائی» (۱۱۶۶-۱۲۴۱ ق) پدید آمد. مکتبی که نه تنها خود دستخوش تحولات زیاد گردید؛ بلکه باعث به وجود آمدن تحولات بسیار دینی و اجتماعی و حتی نظامی در کشور ایران شد و بذر بابت و بهائیت پاشیده گردید.

شیخ احمد احسائی، گرچه در حوزه‌های علوم دینی حضور داشت؛ اما کمتر به درس اساتید حاضر می‌شد و مدعی بود که در فراگیری علوم، شاگرد کسی نبوده و تنها آنچه را می‌داند از راه خواب به دست آورده است. شاگردان او نیز این ادعا را درباره استاد خود تصدیق می‌کردند.

این نکته به رغم آن که حکایت از نوعی بلوغ و رشد فکری دارد، می‌تواند نشانگر نقطه ضعفی نیز باشد؛ زیرا برخی از علوم و معارف، چیزی نیستند که در قالب الفاظ و مفاهیم قرار گرفته و هر کسی بتواند بدون استاد آنها را به دست آورد. همان طور که در مورد فلسفه و عرفان همیشه تذکر داده‌اند که خواندن این درس‌ها، بدون استاد موجب

زحمت برای خود و دیگران می‌گردد. پیروان شیخیه، چنان در حق شیخ احمد مبالغه کرده که ادعا نموده‌اند: «شیخ خدمت حضرت حجت (عج) رسیده است».

هدف

هدف در این رساله بررسی جریان مذهبی شیخیه در دوره قاجاریه میباشد که کنکاش پیرامون علل اسباب و ریشه های این رخداد مورد بررسی قرار گرفته است

سوالات

۱. سیر تحولات دینی در ایران چه فراز و فرود هایی را سپری نموده است؟
۲. مهمترین مولفه ها درخصوص بررسی های تاریخی در ایران عصر قاجار در حول و حوش چه مطالبی دور می‌زند؟
۳. در بررسی کارنامه جریان شیخیه به چه دستاوردهای میتوان رسید؟

فرضیات

۱. در بررسی های انجام شده در خصوص تحولات مذهبی در ایران مبحث اسطوره شناسی و شکل گیری نخستین مذاهب دارای اهمیت ماهویست اما با ظهور زرتشت و سیطره آن بر حیات سیاسی ایران باستان فصل تازه های از مراودات مذهبی آغاز میگردد در این میان مانی و مزدک به عنوان دو گرایش تازه با جهان بینی متفاوت فصل جدیدی را در این عرصه گسترده اند. با قرار گرفتن مذهب زرتشت در سراسیمب زوال و ظهور دین اسلام دو امپراطوری روم و ایران یکی پس از دیگری به پذیرش این دین جدید تن دادند و البته دین اسلام هم با دسته بندی ها و گرایش های متعددی مواجه گردید که خود جای تامل جدی دارد.

۲. مهمترین مولفه های موجود در خصوص اوضاع سیاسی فرهنگی عصر قاجاریه را میتوان در مراودات ننگین سیاسی با دول روس و انگلستان، تنظیم قرار دادهای استعماری، نفوذ اندیشه های جدید و شکل گیری مدارس نوین، و بروز نسل جدیدی از روشنفکران غیر مذهبی که بذر نو خواهی و دیگر خواهی را پراکندند برشمرد.

روش تحقیق

روش تحقیق در این رساله بر مبنای کتابخانه ای بوده که فیش برداری و ملاحظه اسناد و سپس پالایش آنها مد نظر بوده است.

پیشینه تحقیق

در زمینه پیشینه این پژوهش ذکر چند نکته ضروری است:

۱. هیچ اثر مستقل و خاص مرتبط با موضوع پژوهش ما وجود ندارد و تنها می توان به تحقیقات مستشرقین و برخی پژوهشگران مذهبی نزدیک به موضوع ذکر شده یاد کرد.
۲. برخی از کتب مورد استفاده در این پژوهش با رویکرد مذهبی عقیدتی ایدئولوژیک جمع آوری گردیده است.
۳. برخی از کتب استفاده شده در این پژوهش با رویکرد کلامی فقهی فلسفی مورد مذاقه و ملاحظه قرار گرفت.

از جمله این پژوهش ها کتاب نقش علما در سیاست از مشروطه تا انقراض قاجار از محسن بهشتی سرشت، اندیشه های کلام و جریان های سیاسی، تشیع و مشروطیت در ایران از عبدالهادی حائری، نخستین رویارویی های اندیشه گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب از عبدالهادی حائری، روضات الجنات از سید محمد باقر خوانساری، بهائیت در ایران از سعید زاهد زاهدانی، جستجو در تصوف ایران از عبدالحسین زرینکوب، شیعه در تاریخ از محمد حسین زین عاملی، سرآغاز نواندیشی معاصر دینی و غیر دینی از مقصود فراستخواه، فقه سیاسی اهل سنت از داود فیرجی، تاریخ فلسفه اسلام هانری کربن، مکتب شیخی از حکمت الهی شیعی هانری کربن، آفاق تفکر معنوی در اسلام ایرانی، هانری کربن، نقطه الکاف در تاریخ ظهور باب از میرزا جانی کاشانی، روابط حکمت اشراق از هانری کربن، تمدن ایرانی از هانری ماسه و کتب دیگری از این دست.

مشکلات

مشکلات این پژوهش را می توان در موارد ذیل برشمرد:

۱. قرار داشتن این فرقه دو جزء فرق ضاله و فقر شدید مطالب و منابع در خصوص اصول کاربردی و اعتقادی در این مکتب مذهبی از مهمترین مشکلات این پژوهش بود. ذکر این نکته قابل اعتناست که تنها تحقیقات ارزنده مستشرق مشهور آقای هانری کربن راهگشای پژوهشگران در خصوص موضوع فوق می باشد.
۲. وجود نظرات گاهاً متفاوت و متناقض صاحبانظران در خصوص این گرایش خاص و عدم دستیابی به یک جمع بندی منطقی و بی طرفانه هم از مشکلات اصلی نگارنده در جریان پژوهش بود.
۳. تلفیق مباحث در این رساله که باید با کنار هم گذاشتن جراتان تاریخی در کنار مسائل اعتقادی صورت می گرفت چالش های متعددی را فراروی نگارنده قرار داد.

نقد منابع

تاریخ فلسفه اسلامی،

کتاب حاضر نخستین ترجمه کامل متن تاریخ فلسفه اسلامی اثر هانری کربن فیلسوف فرانسوی است. متن کامل کتاب از دو بخش فراهم آمده است. بخش نخست، به سال ۱۹۶۴ به عنوان جلد اول، از آغاز تا مرگ ابن رشد، به زبان فرانسه به چاپ رسید و اندکی پس از آن به زبان عربی و فارسی ترجمه شد. روایت مجملی از بخش دوم نیز به عنوان فصلی از تاریخ عمومی فلسفه ویراسته ایون بل اول استاد فلسفه جدید در دانشگاه پاریس چاپ شد. روایت مفصل این بخش که تاریخ فلسفه در اسلام، از مرگ ابن رشد تا زمان حاضر در بر می گیرد، در دست نیست، زیرا هانری کربن بر آن بود تا پس از پایان یافتن مجموعه شش جلدی منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران از میر داماد تا زمان حاضر و با بهره گرفتن از مواد آن مجموعه که برخی از مواد آن برای نخستین بار شناسایی و چاپ می شد، روایت مفصل بخش دوم را به رشته تحریر درآورد.

هانری کربن اثر خود را در دو بخش اصلی تنظیم کرده است. بخش نخست در هشت فصل تنظیم شده که حاوی مطالبی چون منابع تأمل فلسفی در اسلام، تشیع و حکمت نبوی، کلام اهل سنت، فلسفه و علوم طبیعی، فیلسوفان یونانی مشرب و تصوف و سهرودی و حکمت اشراق در اندلس را در بر می گیرد. در بخش دوم اندیشه اهل سنت، الهامات صوفیانه و در بخش آخر هم اندیشه شیعی مورد بحث و کنکاش قرار گرفته است. از این کتاب در فصل اول و فصل سوم استفاده گردید.

روابط حکمت اشراق و فلسفه ایران باستان

این کتاب ترجمه عبدالمحمد روح بخشان از انتشارات اساطیر است که در ۲۲۰ نسخه چاپ گردیده حاوی اطلاعات بسیار ارزنده ای در خصوص فلسفه اشراق می باشد. فصول این کتاب شامل این مطالب می باشد: زندگانی و آثار و افکار استاد هانری کربن، سرآغاز (نوشته استاد ابراهیم پورداود)، یادداشت مقدماتی، بنمایه های زرتشتی در فلسفه سهروردی، شناخت فرشتگان، خورنه، من ازلی و ... از مقدمه این کتاب در فصل سوم در بحث شیخ از منظر مستشرقان غربی استفاده گردید.